

Streng herre på Landting

Praktisk talt alle gårde i Ejsing sogn hørte som fæstegårde under sognets egen herregård, Landting, hvis historie fortæller sig tilbage i middelalderen. I tiden efter den store nordiske krig (1709-20) fulgte en alvorlig landbrugskrise, der ramte mange af de store godser, og heller ikke Landting gik fri. I Egebjerg by lå således på et tidspunkt 7 fæstegårde øde hen, uden at det var muligt at få dem besat med fæstere. Det drejede sig om 34½ tdr. hartkorn, som Landting var forpligtet til at betale skat af, uden at have indtægt eller arbejde af dem. For dog at have nogen nytte af Ødegårdene inddroges gårdenes enge ned mod Sønderlemvig under Landtings ladegård, Nygaard; her var både græsning og høslæt til studeopdrættet, der var en vigtig del af datidens landbrug. I 1747 blev Christen Linde fra Kjærgårdsholm ejer af Landting; han, der var en af landets største godsbesiddere, var en driftig mand, og han besluttede at gøre noget ved forholdene i Egebjerg. Han tog da agermarken fra de 7 ødegårde i Egebjerg og fordelte den mellem de øvrige fæstere, der som følge deraf blev pålagt højere fæsteafgift. Endvidere anlagde han et nyt teglværk i nærheden af Landting, og nu var det hans mening, at arbejdet, både med at bjerge brændsel til ovnene og på selve teglværket, efterhånden skulle indgå som hoveriforpligtelser, der var indføjet i bøndernes fæstebreve. Christen Linde døde imidlertid i 1756, og Landting blev i 1758 købt af Niels Lillelund. Han kastede sig straks over problemerne i Egebjerg. Mange af gårdene var for små, og fæsterne kunne simpelthen ikke klare deres skatter og afgifter. Lillelunds plan gik derfor ud på at gøre alle gårdene lige store, og i den anledning iværk satte han en opmåling. Men Niels Lillelund døde, inden han fik planerne ført ud i livet. Hans enke giftede sig ret hurtigt efter mandens død med sin forvalter, Peder Hansen, der tidligere havde været kusk og tjener for herskabet. Han, der selv var bondefødt, var en energisk og skrupuløs mand, der hurtigt lagde sig ud med bønderne ved sine overgreb på deres rettigheder. Den omtalte jordfordeling blev gennemført i 1766; der blev nu 13 gårde med hver 5 tdr. hartkorn, og desuden 6 andre mindre gårde med forskelligt hartkorn. Men engene fra de tidligere ødegårde fik bønderne ikke tilbage, de blev lagt ind under Nygaard, hvilket betød en alvorlig forringelse af gårdene; avlen på de skarpe sandagre kunne let slå fejl i en tør sommer, men engene, hvor kreaturerne kunne græsse, havde altid sikret, at det ikke gik helt galt. Og snart fandt Peder Hansen ny lejlighed til at plage sine fæstebønder. De gamle iblandt dem vidste at fortælle, at Nygaard egentlig var opstået ved, at hovbønderne efterhånden havde ryddet skoven, der før dækkede den del af sognet, som selve navnet Egebjerg også antyder. Gennem tiden var så yderligere nogle fæstegårde lagt sammen med den. Nu lå der her ved denne tid en ret stor fæstegård, Remmergård, hvis jorder stødte op til den; da nu de to fæstere i denne gård med ret kort tids mellemrum døde, tog Peder Hansen uden videre og lagde den sammen med Nygaard. Det betød en stærk forøgelse af de øvrige bønders hoveriarbejde, idet de nu var to mindre om endnu mere arbejde. Der kom ganske vist i 1773 en kgl. forordning om hoveriet; her sattes der faste regler for arbejdets art; teglværksarbejde kunne således ikke forlanges. Men det anfægtede ikke Peder Hansen; de Ejsing-bønder måtte trække på teglværket endnu 20 år. Det næste overgreb på Egebjerg-bøndernes rettigheder kom snart. Øst for de før omtalte enge, der hørte til gårdene, lå fra gammel tid et kær, hvor bønderne havde fælles græsningsret. Det tog Peder Hansen egenmægtigt fra bønderne og indrettede en studefold på stedet. Tilmed påbød han bønderne at køre gødningen fra folden op på Nygaards agre. En fælles hede- og mosestrækning øst for kæret, Lavhede, hvor bønderne i Egebjerg i generationer havde hentet lyng og tørv, forbød han dem ligeledes at bruge. Om efteråret, når høet var bjerget fra engene, så plejede bønderne at lade deres kvæg græsse i fællig hen over hele engstrækningen. Men nu lå jo så engstrimlerne, der fra Ødegårdene var lagt ind under Nygaard, ind mellem bøndernes enge. Nu forbød Peder Hansen bønderne at lade deres kreaturer gå hen over hans enge - de kunne ødelægge græsset ved at ælte det hele op i fugtigt vejr. Resultatet af Peder Hansens

behandling af bønderne, at de fik mere hoveriarbejde, og at deres egne muligheder stedse forringedes, blev dyb armod. Restancer for skatter og afgifter til herremanden hobede sig op, samtidig med at vedligeholdelsen af gårdene forsømtes. Bønderne blev på den måde efterhånden fuldstændig økonomisk afhængige af Peder Hansen. Denne skaffede sig til gengæld både rigdom og anseelse. I 1778 købte han part i Stubbergaard, og det lykkedes ham at opnå titel af kammerråd. Men en ny tid var i anmarch. Tanken om bondens frigørelse greb om sig. Også i Egebjerg var der vågne bønder, der fattede, hvad det drejede sig om og begyndte at hævde deres ret. Det mærkedes i tiltagende tilfælde af indsigelser og direkte opsætsighed. Peder Hansen på sin side gav ikke efter, og han besluttede, at nu skulle der statueres et eksempel til skræk og advarsel. Den, det gik ud over, var Niels Christensen Raun i Egebjerg; han var en svoger til Jens Kjærgaard (ane 4) i Ejsing by, idet han var gift med dennes søster Bodil Olufsdatter. I de 24 år han havde siddet ved gården, var hans gæld stadig steget. Den blev nu sammen med gårdens forringelse som følge af dårlig vedligeholdelse ansat til 300 rigsdaler. Kammerråd Hansen krævede nu Niels Raun dømt fra gården, desuden Ønskede han ham idømt et års tugthus, fordi han havde stiftet gæld uden at have vist vilje til at betale. Niels Raun afstod frivilligt gården uden dom, men om han blev dømt til tugthuset vides ikke; det er ikke sandsynligt. Ved samme tid døde hans far, Christen Jensen Raun, som vist var medfæster i gården. Derfor skulle der en ny fæster i gården, og Peder Hansen, der som medejer af Stubbergård ejede en del gårde i Sevel sogn, fik en ung mand fra Djeld, Jens Madsen, til at overtage gården. Han var soldat, men kammerråd Hansen købte ham fri. Han har vel sagtens ment, at han her ville få en loyal fæstegårdmand; men heri tog han slemt fejl, som der straks skal berettes om.

De store skatterestancer, som bønderne havde fået, fik i 1787 P. Hansen til at ansøge rentekammeret (finansministeriet) om, at han kunne få de penge, han havde betalt i skat for dem, tilbage, i hvert fald for Egebjergs vedkommende. Når bønderne ikke kunne betale, måtte det jo være, fordi skatterne var for høje. For at understrege dette lod han ved retten i Holstebro optage et tingsvidne, hvor Jens Kjærgaard fra Ejsing var et af vidnerne. Det hedder heri: Markerne er skarpe og sandede og hærages ofte af sandflugt. Korn og græs Ødelægges ofte af den skarpe blæst fra fjorden eller svides bort af solbrynde, og markerne tåler i det hele taget ikke længere tids tørke, da i så fald både korn og græs går bort, idet der kun er en tynd fure let muld ovenpå det røde grus. Der kan kun avles byg og rug. Sædskiftet er rug, byg, rug, rug, og derefter fem års hvile. Kun ganske enkelte sår lidt havre i de bedste agerender, 2, 3 eller 4 skæpper, men det mislykkes ofte. En gård på 5 tdr. hartkorn sår 4½ tdr. rug og 1½ tdr. byg, men ofte knyger en del af sæden bort med den skarpe vind. En gård på 5 tdr. hartkorn kan ikke undvære 4 eller 5 heste, skønt den har ondt ved at føde dem. Den har dertil 3-4 køer samt en eller to kalve. Skønt beboerne har anvendt megen flid på at forbedre deres kår, har det ikke været dem muligt formedeist jordensringhed. Det er dystre forhold, der her tegnes et billede af, og selv om oplysningerne må tages med et vist forbehold, er der ingen tvivl om, at det ligger tæt op ad de virkelige forhold for mange af fæstebønderne i Ejsing sogn på den tid. Det vides ikke, om kammerråden fik noget ud af sin ansøgning. Men omtrent på samme tid i 1789 modtog rentekammeret i København en skrivelse fra otte af Egebjergs bønder anført af den før omtalte Jens Madsen Djeld, hvori de fremførte klager over Peder Hansens overgreb på deres rettigheder. De fremførte for det første, at deres hoveriarbejde var blevet forøget; for Ca. 40 år siden blev der af Egebjerg gjort hoven af 8½ plov, nu af 13½ plov. Og derpå opremsede de, hvordan de ved fordelingen af ødegårdens jorder var blevet snydt for engene, hvordan de blev hindret i fællesgræsningen af engene efter høslet, hvordan de var blevet sat til at køre gødning fra studefolden i kæret og endelig, hvordan jordfordelingen havde forringet en del af gårdene. De sluttede med at erklære: Vi agter at bevise, at det ikke er flyvesand eller blæst og sug fra fjorden, som har forringet vore ejendomme, som vrangelig skal være angivet. Men forringelsen skyldes, at de forannævnte mange ejendomme er os fratagne, samt det ubillige hoven, som vi har måttet

forrette og som har bragt os iden kummerligste forfatning. Rentekammeret sendte klageskrivelsen til amtmanden i Ringkøbing, der blev forfærdet over at erfare, hvorledes Peder Hansen havde behandlet sine fæstebønder. Ministeriet pålagde ham at gennemgå alle bøndernes fæstebreve og sætte anmærkning ved alt, hvad der forekom af hoveriforpligtelser, der ikke kunne kræves, såsom teglværksarbejde. Amtmanden tog i egen person til Ejsing den 24. aug. 1787 og havde først et møde med bønderne, som han sikkert oprigtigt ønskede at hjælpe. Men han ændrede hurtigt sind; ved mødet råbte og skreg de, så det ikke var til at få Ørenlyd, og ensaglig drøftelse af forholdene var umulig at gennemføre. Helt anderledes forløb det påfølgende møde med herskabet på Landting. Her var fine manerer og dannet tale, god mad og udsøgte vine. Bønderne havde naturligvis ikke mistet noget, og deres arbejde var nøje fastsat i deres fæstebreve. Nej, hele postyret var opstået ved, at en »vinkelskriver og en falsk profet« havde tudet dem ørerne fulde. Hvem disse to personer ellers var, det kunne amtmanden imidlertid ikke få bønderne til at røbe. Men hans beretning til ministeriet var ikke bønderne gunstig. Vi kan have en formodning om, at »vinkelskriververen« var birkedommeren over Resen og Højslev birker, Henrik Møller, der var svoger til Visti Søndergaard, som ved denne tid var fratrådt som foged på Landting, og som synes at have været bønderne en god mand. Den falske profet var måske Jens Madsen Djeld; i hvert fald blev det ham, der rantes af kammerrådens vrede. Han skulle sættes fra sin gård. Skønt han havde haft den i kun tre år, var hans gæld allerede 93 rdl; men Peder Hansen ventede klogeligt med at foretage sig noget, indtil høstarbejdet var overstået og vinterrugen var sået. Den 10. okt. 1789 mødte herredsfogden i Jens Madsens gård og skrev alt op inde som ude. Det fremgår helt tydeligt, at her var tale om en dygtig mand, der på så kort tid havde fået den forsømte gård sat smukt op, der var fulde lader og sulekarret var velforsynet, men der var ingen rede penge, så han fik besked om at flytte fra gården. Det nægte-de han. Hans kone, Anne Kirstine, der ved denne tid var gravid, gav sit besyv med. Det er kongens vilje, sagde hun, at ingen mand må jages fra sin gård uden hans eget minde; og hun ville have udstedt pas til manden, så han kunne rejse til København og klage til kongen. Men der var intet at stille op. Sidst i oktober mødte herredsfogden mandstærkt op i gården og satte med magt Jens Madsen og hans familie ud. Deres få ejendele, en smule korn og lidt brændsel blev læsset på et par vogne og kørt til et lille hus, Ravnholthus, hvor de fik lov til at bo midlertidigt. Nu var Jens Madsen sat ud af spillet. Men det betød ikke, at de øvrige Egebjergbønder lod sig skræmme til at give op. Det var især retten til engene, de kæmpede for. Der fandt på denne tid en opmåling af hele landet sted med henblik på jordernes udskiftning, så hver gård fik sin egen jord samlet på et sted, og nu gjaldt det for Egebjerg om at sikre sig også de gode engstrækninger; derfor søgte de om og fik lov til for landsretten i Viborg at føre tingvidne om, hvordan ejerforholdet tidligere havde været. Kammerråd Hansen på sin side truede bønderne med, at de kunne miste deres gårde, ved at han anlagde sag imod dem på grund af deres skatterestancer. Og de skyldte ham penge så godt som alle, det fremgår tydeligt nok, da de fik besked om at fremvise deres kvitteringsbøger i retten, selvom en erklærede, at han ikke kunne læse, en anden, at han ikke kunne huske.

Men der kom også andre ting frem i retten. Mads Knudsen, en svoger til Jens Kiærgård, der var gift med hans søster, og bror til Niels Knudsen fortalte, hvordan han for 16 år siden blev truet til at flytte fra sin gård Piilgaard og tvunget til at overtage den gård, han nu sad i, efter at engjorden var blevet taget fra den; men han holdt iøvrigt på, at han havde svaret sine forpligtelser. Det kom dog ikke til nye udsættelser fra gårdene, og bønderne lod sig ikke skræmme. Da de den 26. juni 1790 fik tilsigelse til at stille på Nygaard for at køre jordblandet møg ud på markerne, nægtede de at komme. De ville godt køre det rene møg ud, men ikke blandingen, som ville give dem mange flere og tungere læs. Peder Hansen påstod, at de skarpe sandagre ikke kunne tåle det stærke ublandede møg, det ville svide kornet, og han sendte bud til amtmanden for at få ham til at skride ind. Da bønderne efter en ny tilsigelse stadig nægtede at køre møget ud, idømtes de hver en bøde på I rigsdaler, der skulle falde prompte, så herredsfogden måtte rundt til gårdene i Egebjerg. Penge var der ikke at få,

så hans vogn fyldtes, efterhånden som han kom frem, af udpantede sager: stueure, bismervægte, bibler og andet løsøre, som han kørte hjem til Holstebro med. Amtmanden udfærdigede til ministeriet en redegørelse for bøndernes vægring, og den var ikke just holdt i venlige vendinger: de havde været hans advarsel overhørige og havde i stedet lyttet til deres egne rådgivere, hvem de så end var. Men det er dog ikke desto mindre sandsynligt, at hele denne sag har været medvirkende til, at der i 1791 kom en kgl. Anordning om hoveriet, hvori det bestemtes, at der ved forhandling mellem herskab og bønder skulle oprettes hoverioverenskomst, der nøje angav rettigheder og forpligtelser. Vi kender ikke sagens udfald. Der er ingen tvivl om, at bønderne havde ret i deres klager og påstande; og tiden arbejdede for dem med dens landboreformer. Efter kammerråd Peder Hansens død i 1797, frasolgte den nye ejer bøndergodset, således at mange af de bønder, der havde taget del i kampen for deres ret, nu kom til at sidde som frie selvejerbønder i deres egne gårde. For os i vor slægt har denne sag interesse, fordi flere af vore forfædre enten gennem slægtsskab med de involverede eller selv direkte havde problemerne på nært hold.